

UOT: 82-1.512.162

Gülşən Əliyeva-Kəngərli,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Bakı ş., İnşaatçılar prospekti 39
e-mail: gulshenkengerli@mail.ru

ƏLƏSGƏRƏM QƏMİ MÖHNƏTDİ YÜKÜM (Aşıq Ələsgər 200)

Açar sözlər: Aşıq sənəti, ustad aşıqlar, aşıq poeziyası, haqq aşığı, şair-aşıq

Giriş. Qədim və zəngin tarixə malik Azərbaycan mənəvi mədəniyyətinin əsas qollarından biri də aşıq sənətidir. Aşıq sənətimizin ruhu, mayası, ritmi əski türk əşirətlərindən, dünyaya güclü imperiyalar bəxş etmiş qüdrətli türk dünyasından daşlanıb gəlir. Bunun ən möhtəşəm nümunəsi “ana kitabımız” olan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposudur. Burada ozan, qopuz, qamşaman kimi atributlar obrazlaşib. Eramızın IV-VII əsrlərində yaranan, XI əsrdə yazıya alınan bu çoxplanlı abidə - onun yaradıcısı Qorqud Ata aşıq sənətimizin də mənşəyi sayılmalıdır.

Aşıq - aşıqlıqdan başlanır, aşıq olmayan aşıq ola bilməz. Aşıqlıq dünyaya bağlanmağın ali formasıdır. Elə buna görə də aşıq sənəti sinkretik sənətdir. Bu sənətdə mənəvi mədəniyyətimizin - incəsənətimizin bir çox əsas formaları - poeziya, musiqi, söyləmə - nitq mədəniyyəti, aktyorluq - meydangirlik və rəqs birləşib vəhdətdə çıxış edir. Yüz illərdir ki, dastan söyləyərkən məclisdə dastandakı hadisələrə müvafiq şeir deyir, havacat ifa edir, saz çalıb öz havasına da oynayırlar.

Ustad aşıq təkcə özü bir simfoniya qədər kamil müəllif kimi çıxış edir. Yaradıcı aşıqları və ifaçı aşıqları bir-birindən fərqləndirmək lazımdır. Bir qayda olaraq ustad aşıqlar öz şeirlərini havacat üstündə (Deməli onlar həm də bəstəkardır!) ifa edirlər.

Əsas mətn. Azərbaycan aşıq-ozan sənətinin kökləri türk tarixinin ən qədim dövrlərinə enə də, peşəkar səviyyədə əsasən orta əsrlərdə formalaşır. Etibarlı mənbələrin birində oxuyuruq: “Əski çağların türk qatlarına bağlanan aşıq sənəti öz mürəkkəb təşəkkül və inkişaf yolu boyunca müxtəlif yönlü sosial-siyasi iqlimlərlə, fəlsəfi-irfani axınlarla qarşılaşmışdır. Bu sıradan onun həyatında yaranmış və biçimlənmə amili kimi aparıcı rol oynayan əsas hadisə və dəyişmələr orta yüzillikdə baş vermişdir” [3, s.29].

Azərbaycan aşıq sənətinin əsas yaradıcıları bunlardır: Qurbani (XV əsr), Abbas Tufarqanlı (XVII əsr), Xəstə Qasım (XVIII əsr), Abdalgülablı Valeh (XVIII əsrin sonu - XIX əsrin əvvəlləri), Aşıq Ələsgər (1821 – 1926), Aşıq Hüseyn Şəmkirli (1811-1891), Aşıq Hüseyn Bozalqanlı (1864-1942), Molla Cümə (1854-1920). Bu aşıqlar Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə “ustad aşıqlar” kimi daxil olmuşdur.

Beləliklə, mənşəyi türk mifik təfəkkürünə bağlanan aşıq sənətinin peşəkar mərhələsi “Şah İsmayıl Xətəidən, bir qədər əvvəl yaşamış” (Q. Kazımov) Qurbandan başlanır. XVI əsrdən başlayan bu mərhələdə yaşayıb fəaliyyət göstərmiş ustad aşıqlardan biri də o, yaradıcı aşıq, şair-aşıq Ələsgərdir. Bir əsrdən artıq - 105 il ömür sürmüş Aşıq Ələsgər, bu uzun ömründə fərəhlikədərli bir çox hadisələrə düçar olmuş, hətta xalqın xahişi ilə mübahisəyə son qoymaq üçün dəyirmançı işləmişdir.

Aşıq Ələsgər şeiri orta əsrlər (XIII-XVIII əsrlər) anadilli şeirimizin ənənələrinin yeni dövrə davamıdır. Ən son tədqiqatların birində yazılıb: “Bizcə Vaqif şeiri Aşıq Ələsgərin poeziyasını yetişdirir və Vaqif düşüncə tərzini Ələsgərin qoşma, tənqid, gəraylı və müxəmməslərində diri şəkildə davam edir. Mən hətta deyərdim ki, Ələsgərə sadəcə folklor kimi,

aşıq kimi baxmaq olmaz. O təkə Vəqif düşüncə tərzilə yox, birbaşa Füzili sənətilə, Füzulinin elmi şeir konsepsiyası ilə bağlıdır” [3, s.34]. Füzulidəki qəm Ələsgərdə də var:

*Ələsgərəm, qəmi-möhnətdi yüküm,
Fil çəkməz bu dərdi, mən necə çəkim?!
Haqq ilə nahaqqı axtaran hakim.
Tapar qulaq ilə göz arasında*” [3, s.35].

Görkəmli alimin bu mülahizəsi ilə bərabər onu da qeyd etməliyik ki, Aşıq Ələsgər Söz və Saz sənətinin əsas mənəbəyi XIX əsrin xalq həyatı, xalqın düşüncə tərzilə, xalq müdrikliyi idi.

*“Dad sənin əlindən çarxlı nəğmədar!
Ürəyimdə yüz dərmansız yara var
Aşıq – dəyirmançı, ağa – çarvadar
Sərdar gəlsin bu bazarda dolansın*” [1, s.31]

Bu bəndə aşığın xüsusən ömrünün sonlarına yaxın necə izzatlıqlar içərisində yaşadığını göstərir.

Aşıq Ələsgər məktəb, kitab, müəllim dərslərini almayıb, həyat dərslərini alıb, şeirlərini də ilahinin verdiyi istedadın gücü ilə yaradıb, fəhmlə, bəsirət gözü ilə gördüklərini düzüb qoşub, gerçəkliyin arxasında gizlənən həqiqəti görən irfan əhli olub:

*“Haqq sözə gərəkdi düz qiymət olsun,
Qiyməti verməyə mərifət olsun,
İnsanda insanlıq səxavət olsun,
Neylərəm ki, cah-cəlalı varıymış*” [1, s.33].

Ələsgər sənətinin məsdəri bu idi: İnsanda insanlığı tapmaq! Onun bütün şeirlərində insana məhz insanlığına görə dəyər verilirdi.

Ələsgər dağlar oğlu idi, bu vətəni Qərbi Azərbaycanı – bizdən zorla alınmış Göycə mahalını ürəkdən sevirdi.

Aşıq Ələsgər özü də dağlar kimi uca, dağ vüqarlı idi. Aşığın nəvəsi İslam Ələsgərov onun görkəmini belə zikr edir: *“O, ucabay, enlikürək, bədəncə sağlam, qüvvətli imiş. Qara gözləri, qalın çatma qaşları, dolu sifəti, iri burnu varmış. Əyninə uzun ətəklilə arxalıq, üstündən çuxa, ayağına məst geyər, başına buxara papaq qoyarmış. Başını təmiz qırxdırıb, üzündə xətt saxlamış*” [2, s.7]. Aşıq Ələsgərə ən çox yaraşan dağlar obrazıdır, o bu metafora ilə şeirimizə daxil olur.

*“Bahar fəslilə, yaz ayları gələndə
Süsənli-sünbüllü, lalalı dağlar
Yoxsul-ərbabi, şahı-gədanı
Tutmaz bir-birindən aralı dağlar*

*Ağ xəlat bürünər, zərnişan geyməz,
Heç kəsi dindirib keyfinə dəyməz,
Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz,
Qüdrətdən səngərli-qalalı dağlar*” [1, s.34].

Bu misralar ilə Aşiq Ələsgər öz obrazını “ağ xələt geyinən”, “şaha baş əyməyən”, “qüdrətdən səngərli-qalalı dağlar”ını üzərinə köçürür.

M.P. Vaqif kimi Aşiq Ələsgər də poetik portret ustası idi. Gözələ, gözəlliyə, sevgiyə həsr etdiyi şeirlərində o romantizm libasına bürünmüş sərt realist idi:

*“Sallana-sallana gedən Salatın;
O sərxoş yerişin yola yaraşır.
Salıbsan gərdana qızıl həmayıl,
Qoşa bazubəndlər qola yaraşır.*

*Könül mayıl olub siyah telinə;
Nazik barmaqına, şümşad əlinə.
Əcəb qurşanıbdı incə belinə;
Gümüş kəmə, qəddidala yaraşır” [1, s.35].*

Bir qədər əvvəl qeyd etdik ki, aşiq ola bilməyən aşiq ola bilməz. Lakin bir qoşmasında deyildiyi kimi:

*“Aşiq olub, diyar-diyar gəzənin,
Əvvəl, başda pür kamalı gərəkdı.
Oturub-durmaqla ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdı” [1, s.43].*

Aşiq Ələsgər də sələfləri Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif kimi eşqi insanı kamala çatdıran, mərifət əhlinə çevirən, hüsnü camalı Eşqin mənbəyi, ilahi eşqin məskəni olan surət kimi təsəvvür edirdi:

*“Səni bu hüsnü-camal ilə, bu lütf ilə görən,
Qorxdular həq deməgə, döndülər insan dedilər” [3, s.26] deyirdi hürufi-filosof Nəsimi.
Ey mələksima ki, səndən özgə heyrandır sana,
Həq bilir insan deməz, hər kim ki, insandır, sana” [3, s.26] deyirdi Füzuli.
Dahi şair həm də belə zikr edirdi:
“Ey Füzuli, eşq mənün qılma nasehdən qəbul,
Əql tədbiridir ol, sanma ki, bir bünyadı var” [3, s.27].*

Bu beytlərin müəllifi “kamili eşqəm, özgə kəmalı neylərəm” qənaətində idi. Aşiq Ələsgər sələfləri kimi “Ələsgərəm hər elmdən halıyam”- deyirdi. Burada elm təkəcə savad mənasında deyil, təfəkkür, düşüncə - irfan mənasındadır.

Aşiq Ələsgərin sevgi şeirlərinin konkret ünvanları da var:

*“Nazik barmaqlığı şümşad əllidi,
Ayna qabaqlıdı, siyah tellidi.
Şəkər söhbətlidi, şirin dillidi,
Tuti kimi xoş zəbanım gedibdi.*

*Müddətdi, gözümdən olubdu iraq,
Əridib cismimi dərdü qəm, fəraq.
Büllur buxaq, lalə yanaq, ay qabaq,
Ala gözlü Səhnəbanım gedibdi” [1, s.41].*

M. P. Vaqifin “Pəri” qoşmasında olduğu kimi Ələsgərin “ünvanlı” qoşmalarında da söhbət real gözəldən gedir:

*“Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşlı Güləndam!
Alma yanağını, ay qabağını
Görən kimi ağlım çaşdı, Güləndam!*

*Tovuz kimi şux bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan.
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!”* [1, s.45].

“Gülpəri”, “Leyli”, “Müşkünaz” qoşmaları da belə “ünvanlı” şeirlərdəndir, Aşıq Ələsgərin gözəllərə heyranlığını və vurğunluğunu əks etdirir.

Aşıq Ələsgərin iki əsas məsdəri var: biri aşıq, biri də SAZ! Ustad aşıq sazı sinəsinə basanda Saz dilə gəlir, ahəngi aşığın qəlbinin ritmi ilə döyünür və Saz canlanır. Gənc şairlərdən biri gözəl deyib:

*“Sazın simlərindən asdırın məni,
Sonra çanağında basdırın məni!
Sazın çanağından alov çıxanda
Bilin ki, bu məndən bir nişanədir”* [1, s.52].

Ta qədim zamanlardan Saz və Söz qardaş olub, qol-boyun yaşayıb, biri digərinə həyan, bəxş edib.

Aşıq Ələsgərin gözəllik anlayışı çox dəqiq, real olub:

*“Hər yetən gözələ gözəl demərəm,
Gözəldə gərəkdi işvə, naz ola.
Buxağında ətri-bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola.*

*Nə uzun, nə gödək - münasib gərək,
Ağız, burun nazik, dodaq kip gərək,
Əndam billur, bədən güldən saf gərək,
Baxtın vura, bu nişanda qız ola...”* [1, s.60-61].

Aşıq Ələsgər aşıq poeziyasının bütün janrlarında mükəmməl şeirlər yazıb. Onun qoşmaları, gəraylıları, təcisləri (dodaqdəyməz təcnis, cığalı təcnis, müstəzad təcnis, dodaqdəyməz cığalı təcnis), hərbə-zorbaları və həcvləri, bağlamaları, rübailəri, müxəmməsləri, deyişmələri və bir qəzəli məlumdur. Aşıq Ələsgər din adı ilə xalqı aldadan, onu fanatizmə sürükləyən mollalara xeyli həcvlər yazıb. Aşığın “bağlamaları” elmi şeir, intellektual şeir nümunələridir.

Aşıq Ələsgər tər cığalı təcislər müəllifidir. Bu janrdan onun yüksək söz mədəniyyəti ifadə olunub:

*“Qarlı dağlar gəldi düşdü araya,
Qalmışam qürbətdə ay ana, ana!
Təbib yoxdu, dərman edə yaraya,
Sızıldaşır yaram a yana-yana”* [1, s.86].

Digər təcnizdən bir bənd nümunəyə nəzər salaq:

*“O sərxoş yerişin, bu sallanışın;
Yetirdi dərdimi a yüzə tək-tək
Camalın şoxundan aqlım dağıldı,
Əfşan eylə zülfün ay üzə tək-tək”* [1, s.88].

“Ay ana-ana”, “A yana-yana”, “A yüz”, və “Ay yüz” kimi təcnislər sözlün çoxmənalılığından bacarıqla istifadə Aşıq Ələsgər şeirinin, mükəmməl poetik sistemindən xəbər verir:

*“Könül, sən ki düşdün eşqin bəhrinə,
Narın çalxan, narın silkin, narın üz.
Dost səni bağına mehman eyləsə,
Almasın dər, gülün iylə, narın üz.*

*Aşıq olan sözün deməz tərsinə,
Tər gəzən dünyada gedər tər sinə.
Tər sinəyə qismət olsun tər sinə,
Narın üzə qoy söykənsin narın üz!”* [1, s.92].

Aşıq Ələsgər ustad aşıq şair – aşıq olmaqla bahəm, həm də haqq aşığı idi. Onun da sözü sələfi Füzuli kimi haqdan gələn, mistik aləmdən nazil olan irfani söz idi:

*“Sözə xor baxmaq olmaz, hər söz
Ərşdəndir gəlib hədiyyə bizə”* [1, s.11].

“İlahi feyzdən bir xəzinədir söz”, “Söz yaradanın mədhi-sənəsi, nəğməsidir” - deyirdi “qəlb şairi” Mövlanə Məhəmməd Füzuli.

Nəticə. *Beləliklə, Aşıq Ələsgərin silsilə təşkil edən “Bağlamalar”ı, müasirləri ilə “Deyişmələr”i, “Əlif-lam” şeirləri haqdan gələn, fəhmlə duyulan, cilalanmış irfani sənət nümunələridir. Bu sənət nümunələri hələ çox nəsilərə haqdan gələn həqiqətləri nişan verəcək.*

Ədəbiyyat:

1. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1988, 250 s.
2. Ələsgərov İ. Ustadın ömründən səhifələr // Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Yazıçı, 1988, s.7.
3. Şəmsizadə N. Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2021, 356 s.

Гюльшен Алиева-Кенгерли

АЛЕСКЕР Я, ГОРЕ - МОЯ НОША Резюме

Искусство ашугов - одна из основных ветвей духовной культуры Азербайджана с древней и богатой историей. Ашуг Алескер - один из великих представителей азербайджанского искусства ашуг-озана, он писал прекрасные стихи во всех жанрах ашугской поэзии. Поэзия Ашуга Алескера является продолжением традиций нашего родного языка в средние века (XIII-XVIII вв.). Для Ашуга Алескера основным источником искусства речи и музыки была жизнь людей XIX века, образ мышления народа, его мудрость.

Ашуг Алескер, был не только великим ашугским поэтом, но и праведником. Его слова, как и слова его предшественника Физули, были гнозисом из мистического мира. Для Ашуга Алескера, как и для его предшественников Низами, Насими, Физули и Вагифа, образ любви представлялся как источник мудрости, просветления, этот образ был для него совершенен и божественен.

Ключевые слова: *ашугское искусство, мастера-ашуги, ашугская поэзия, истинный ашуг, поэт-ашуг*

Qulshan Aliyeva-Kanqarly

I AM ALESKER, MOUNTAIN IS MY WEAR

Resume

The Ashug Art is one of the main branches of the spiritual culture of Azerbaijan with ancient and rich history. Ashug Alesker is one of the great representatives of the Azerbaijani Ashug-ozan, he composed beautiful poems in all genres of Ashug poetry. Poetry of Ashug Alesker is a continuation of the traditions of our native language in the Middle Ages (XIII-XVIII centuries). For Ashug Alesker, the main source of the art of speech and music was the life of the people of the XIX century, their thinking and wisdom. Ashug Alesker was not only a great Ashug poet, but also a righteous person. His word, as well as the word of his predecessor Fuzuli, was a gnosis of the mystical world. For Ashug Alesker, as well as for his predecessors Nizami, Nasimi, Fuzuli and Vagif, the image of love was presented as a source of wisdom, enlightenment, this image was perfect and divine for him.

Keywords: *Ashug art, master ashugs, ashug poetry, true ashug, poet-ashug*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.10.2021

Çapa qəbul olunma tarixi: 14.11.2021

*Filologiya üzrə elmləri doktoru Nailə Səmədova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*